

УДК 374.013.83

Л.Б. Лук'янова
м. Київ, Україна

ПРОФЕСІЙНІ РОЛІ ПЕДАГОГІЧНОГО ПЕРСОНАЛУ СИСТЕМИ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ

Інновацій, технологічні, інформаційні та соціальні процеси, що відбуваються нині в усіх формах трудової діяльності, суттєво змінили усталену й відтворювану, протягом тривалого часу, систему професійної освіти, трансформували при цьому освітні ідеї, форми, технології навчання, здатні задовольняти потреби і соціальне замовлення сучасного суспільства. За таких умов дедалі більшого значення набуває освіта людини впродовж життя, важливою складовою якої є освіта дорослих. Саме освіта дорослих впливає на встановлення гармонійних взаємовідносин між суспільством й особистістю як невід'ємне право людини, зумовлене соціальною необхідністю сучасного соціуму.

На зламі століть сформувалося усвідомлення, що освіта дорослих вимагає ґрунтовної концептуалізації, оскільки, не зважаючи на існування певних концепцій вона ще не стала предметом спеціального осмислення, хоча має свою суттєву відмінність, що складається з багатьох чинників [4, с. 37-42]. Одним із найбільш вагомих у шеругу цих чинників є, на наше переконання, особистість педагогічного персоналу, який працює з дорослою аудиторією. У цьому сенсі знаходимо суголосну думку у російського вченого С. Змейова, з огляду якого, освіта дорослих потребує не тільки відповідної теорії і практики навчання, але й і спеціально підготовлених викладацьких кадрів [2], які на високому рівні здатні задовольнити потребу дорослих у знаннях.

Слід підкреслити, проблема підготовки педагогічного персоналу для роботи з дорослими набула особливого значення ще у 70-х роках ХХ ст., коли на міжнародних конференціях дедалі голосніше почала лунаати думка про необхідність створення умов і можливостей для підготовки викладачів, які навчають дорослих. Отже, разом із усвідомленням значимості проблеми освіти дорослих, що надає підстави для виокремлення цього освітнього напрямку у самостійну галузь наукового знання, разом із його поглибленням і розгалуженням усе більше загострюється проблема підготовки фахівців, які працюють з дорослими (викладачі-андрагоги або педагогічний персонал системи освіти дорослих: ті, хто працює у закладах і установах, де відбувається перепідготовка, підвищення кваліфікації, внутрішньофірмове, корпоративне навчання, навчання людей третього віку та ін.).

Зазначимо, ще у 1972 році постановою ЮНЕСКО визначено, що підготовці фахівців для роботи з дорослими має надаватися особлива увага. На підкріплення цієї думки було прийнято рішення: 1) скласти програми для підготовки вчителів за спеціальністю «освіта дорослих»; 2) до програм підготовки вчителів, бібліотекарів та інших працівників освіти включити навчальну дисципліну «освіта дорослих»; 3) провести семінари та практичні заняття для викладачів дорослих; 4) використовувати засоби масової інформації та інші форми дистанційного навчання для підготовки викладачів, які працюють з дорослою аудиторією [8, с. 1482]. Наприклад, у Рекомендаціях ЮНЕСКО щодо розвитку освіти дорослих, виданих ще у 1976 році зазначалося, що «підготовка викладачів до навчання дорослих повинна передбачати знання з теорії освіти дорослих, розуміння та особистісне ставлення до предмету, певні професійні уміння. У разі взаємодії цих складових підготовка повинна забезпечити формування дійсних практичних умінь з навчання дорослих слухачів» [11, с. 18]. Загалом у перспективних напрямках розвитку освіти дорослих передбачалося надавати беззаперечну пріоритетність підготовці відповідного педагогічного персоналу.

По-перше, професійна підготовка викладачів повинна відображати сформовані практичні уміння з навчання дорослих; по-друге, принципи підготовки викладачів до навчання дорослих

мають відображати такі положення як реалізація співпраці з колегами; добровільне навчання; мінімальна кількість екзаменів, оцінок, акредитацій; доступність; потребу «змінити самого себе» [8].

Оскільки освіта дорослих ніколи не буває нейтральною, отже і фахівці, які працюють у цій сфері, не можуть працювати відсторонюючись від суспільно-економічних змін, потреб суспільства, вимог ринку праці та ін. Вони надають знання, організовують навчання і заохочують до нього, базуючись на соціальній, політичній, культурній ситуації і пріоритетах соціуму загалом та конкретної країні, зокрема. У зарубіжних публікаціях наголошується, що педагогічний персонал у роботі з дорослою аудиторією має бути відкритим для спілкування, відповідати за розвиток особистості та соціальне втручання. Участь у навчанні дорослих означає взаємодію, що базується на демократичних цінностях використання свободи з відповідальністю, на толерантності й солідарності. Педагоги дорослих мають допомагати виявити і цінувати освітній потенціал у різноманітних соціальних практиках» [10].

Наприклад, американські дослідники обґрунтовують положення щодо залежності функцій андрагогів від основних характеристик розвитку суспільства. Зокрема названо п'ять провідних чинників, що зумовили зміни у підходах до навчання дорослих з позиції професійної діяльності андрагогів, а саме: швидкі зміни в суспільстві, домінування новітніх технологій, диверсифікація спеціалізацій, ускладненість взаємовідносин, широкі можливості [7, с. 12].

Викладач-андрагог — суб'єкт процесу навчання дорослих, в якому надзвичайно велику роль відіграє рівень його професійної підготовки. У цьому сенсі слід наголосити, якісна відмінність виконуваних професійних ролей андрагога фіксується у нових термінах і визначеннях, що підкреслюють цей вид діяльності. Наприклад, тьютор — забезпечує супровід індивідуальної освітньої програми в системі підвищення кваліфікації; фасилітатор, полегшує процес доручення дорослої людини до знань; модератор — виконує функції консультанта, який допомагає групі дорослих ефективно використовувати свої внутрішні ресурси для розв'язання актуальних (життєвих і професійних) проблем.

Все ж таки, хто такий андрагог? Андрагог та його соціальну роль у суспільстві не можна брати до уваги тільки з позиції реальної потреби життя, оскільки мова йде про виконання певних специфічних функцій або ролей, а не про професійно підготовлених фахівців, які володіють відповідними компетенціями.

Ми поділяємо думку російської вченої Г. Сухобської про те, що «андрагог» — це не професія, як і «педагог». Це узагальнена назва різних інформаційно-освітніх ролей. Якщо у центральну позицію посідає процес навчання, тоді це «вчитель», «викладач», якщо мова йде про формування духовно-моральної сфери особистості, а також форми людської поведінки, це — вихователь, якщо консультування для самонавчання — «тьютор», «консультант» і т.д. Існує багато таких функціональних ролей: наставник на виробництві і коуч, майстер або педагог професійного навчання, тренер, модератор і т.д. [6].

Вважаємо, що доречним є таке визначення. Андрагог — це фахівець, який професійно займається організацією навчання дорослих; консультує, є співавтором індивідуальної програми навчання, проте у своїй професійній діяльності поєднує й інші функції, виконуючи при цьому різні соціальні ролі. Зокрема, надає допомогу у відновленні мотивації до навчальної і професійної діяльності, володіє змістом як андрагогічної, так і професійної діяльності тих, хто навчається, а також методологією андрагогічного супроводу самоосвіти дорослих. Андрагог працює з дорослими у різних напрямках формальної, неформальної, інформальної освіти, «веде» його не тільки до розв'язання конкретних завдань, але й до критичного осмислення реальності, свідомого розширення партнерських зв'язків у цивілізованому суспільстві, діалогу цінностей і культур світового освітнього простору, до толерантності і «конституційного патріотизму».

Загалом ролі педагога для дорослих визначаються достатньо широко. Більшість дослідників лише натякають на їх характеристику або надають загальну інформацію, з якої можна робити різні висновки щодо її змісту. Зокрема у науковій літературі можна знайти такі: вчитель, інструктор, помічник, фасилітатор, консультант, брокер, агент змін, тьютор, коуч, ментор, наставник (Boud and Miller 1998; Johnson 1998). Водночас, праць, що безпосередньо

висвітлюють інтегрально-рольові позиції педагога-андрагога, достатньо мало, оскільки зазвичай в освіті дорослих значно більше уваги приділяється саме дорослому учню, а не педагогічному персоналу.

Проаналізуємо погляди щодо змісту інтегрально-рольової позиції педагога-андрагога у зарубіжній науковій думці.

Так, за твердженням російського вченого С. Вершловського, андрагог виконує три ролі: «лікаря-психотерапевта», який надає допомогу у поновленні мотивації до навчальної і професійної діяльності, знижує рівень тривожності суб'єктів навчання; «експерта», який володіє змістом як андрагогічної, так і професійної діяльності, тих хто навчається; «консультанта», який володіє методологією андрагогічного супроводу процесу самоосвіти дорослих (цільове підвищення кваліфікації, випереджувальне навчання основам науково-дослідницької роботи, допомога у створенні проектів професійного і особистісного розвитку) [1, с. 33-36].

Можна розглянути інший підхід щодо ролей педагога-андрагога, які є взаємопов'язаними, взаємодоповнюваними і взаємозалежними, висвітлений у працях дослідників з Великобританії: фасилітатор, вчитель, тренер, гід [10].

Рис. 2. Інтегрально-рольова позиція педагогічного персоналу у роботі з дорослими

У запропонованому варіанті роль «вчителя» базується на ключовому слові «знання» і означає, що організатор навчання-учіння поводить як експерт, завдання якого передавання знань, тобто він — медіатор знань. Основне завдання — створити позитивне навчальне середовище, яке підтримує формування учнів, націлених на себе. При виконанні ролі «гіда» ключовим словом виступає «організація», яке означає, що відбувається ознайомлення інших з новими можливостями розвитку і його перспективами. Завдання цієї ролі — орієнтувати дорослих учнів працювати не лише з метою досягнення кінцевого результату, але і на сам процес. Для цього педагоги дорослих шукають способи заохочення внутрішньої мотивації учнів. У процесі виконання ролі «фасилітатор» ключовим є «ставлення» й означає, що робота в групах здійснюється ефективно, організатор навчання допомагає кожному знайти своє місце і роль в мережі відносин. Тренер — ключове слово — «навички». Означає, що той, хто навчає може

впливати на формування особистості учня, змушуючи і забезпечуючи учня необхідними навичками, необхідними для самореалізації.

Проте, нам більш близькою є позиція І. Есмаа, на думку якого, педагог відіграє декілька ролей для створення сприятливого середовища у навчанні дорослої людини — педагог є (або, принаймні, має бути) активним у соціальному житті, дослідником, організатором навчання, тьютором і консультантом. Але перш за все, педагог — це носій культури [9, с. 16]. Проте у навчальному процесі він відіграє одночасно усі ці ролі, забезпечуючи належний рівень освіти і постійне самоудосконалення, таким чином можна вести мову про інтегрально-рольову позицію педагога-андрагога.

Отже, узагальнення праць [1; 2; 4; 6; 7; 10; 12 та ін.] показало, що виконання педагогічним персоналом у роботі з дорослими різних ролей висвітлює його поле діяльності загалом і спонукає до визначення інтегрально-рольової позиції. Загалом ця позиція має сукупний зміст, який реалізується у трьох складових:

1) предметно-змістовій (теоретичне обґрунтування й відбір змісту навчальної інформації, спрямованої на особистісний і професійний розвиток, створення умов для її свідомого сприйняття з подальшим використанням на практиці);

2) проектувально-технологічній (відбір і структурування змісту, форм спільної діяльності, розробка навчального плану, технологій реалізації програм підготовки, індивідуального просування);

3) організаційно-діагностувальній (забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії у навчальному процесі, визначення особистісних потреб, можливостей розвитку дорослого учня з урахуванням його індивідуальних досягнень) (рис. 2).

Така інтегрально-рольова позиція фахівця, який працює в сфері освіти дорослих, вимагає сукупності знань, що становлять основу його професійної підготовки. На нашу думку, основою такої підготовки є методологічні знання, психолого-педагогічні знання про дорослу людину, загальнокультурні знання і вміння, теоретико-технологічні знання щодо активних методів і форм навчання дорослих, методичні знання, практико-технологічні знання й організаторські вміння, проектувальні знання і вміння.

Отже, професійна діяльність педагога-андрагога полягає у навчанні, консультуванні, наданні соціальної допомоги та виконанні організаційно-управлінських функцій у середовищі дорослих людей. Загалом виконання цих функцій передбачає постійного підвищення андрагогічної компетентності, яка, за твердженням С. Вершловського, охоплює розуміння особливостей освіти дорослої людини; знання особливостей дорослого як суб'єкта освітньої діяльності; володіння освітніми технологіями, адекватними особливостям позиції дорослого учня; здатність до взаємодії, заснованій на партнерській участі [1].

Водночас, слід зазначити, фахівці, які надають освітні послуги дорослим в Україні, переважно не мають спеціальної андрагогічної підготовки. У кращому разі це викладачі вищих навчальних закладів, але як правило, це особи, які мають педагогічну освіту, проте без відповідного професійного спрямування, або практики, які не мають спеціальної педагогічної підготовки. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне організувати систематичну перепідготовку і підвищення кваліфікації, а також післядипломну освіту для фахівців-андрагогів різних напрямів і рівнів.

Окремі положення такої підготовки розроблені і використовуються в таких країнах, як Швеція, Фінляндія, Данія, Франція, де освіта дорослих визначається одним із пріоритетних напрямів, що передбачає збагачення теоретичної бази, реалізацію інноваційних технологій навчання.

Загалом андрагогічна підготовка — це сукупність наперед запланованих і розроблених заходів навчання й виховання майбутнього фахівця з організації навчальної діяльності дорослих. У цьому процесі надзвичайно важливо ураховувати різні групи андрагогів, про що ми наголошували у попередніх публікаціях [5, с. 8]. Тут доцільно погодитися з О. Кукуєвим, на думку якого, андрагогічна підготовка — це цілеспрямований, поетапний, модельований,

системний процес навчання, що спирається на андрагогічні принципи й технології, метою якого є створення певних умов для реалізації потреб конкретних груп фахівців, а результатом — наявність готовності до андрагогічної діяльності [3, с. 359-367].

Проблема професійної підготовки андрагогів знайшла своє висвітлення у роботах Р. Хеймстра. На думку дослідника, ефективність роботи фахівця в галузі освіти дорослих набагато залежить не тільки від рівня його професійної компетентності, але і від його власних філософських позицій і особистісних якостей [12].

Підсумовуючи вищевикладене зазначимо. Андрагогічна підготовка фахівців, які працюють в установах, організаціях і підприємствах, де здійснюється професійне навчання, підготовка, перепідготовка і підвищення кваліфікації, інституціонально практично не оформлена, не має ні юридичного, ні теоретичного, ні методичного супроводу. Отже, необхідно визначити перелік і закріпити в юридичних нормах функціональні обов'язки фахівців, зайнятих у сфері освіти дорослих, у тому числі викладачів ВНЗ, а також закладів післядипломної освіти, консультантів, тьюторів, адміністраторів, управлінців, соціальних працівників, працівників корекційних установ і закладів.

Література:

1. Вершловский С. Образование взрослых в России: вопросы теории : [Электронный ресурс] : режим доступа 17.08. 2013 < <http://www.znaniye.org/docs/Vershl.htm> > Загол. з екрану. — мова рос.
2. Змеев С.И. Андрогики: теоретические основы обучения взрослых / С.И.Змеев: Ин-т общего образов. - М.: ИОО МО РФ.1999. - 215 с.
3. Кукуев А.И. Андрагогическая подготовка педагогов в системе вузовского и постдипломного образования в контексте стратегии развития российского образования в XXI веке / А.И. Кукуев // Методологическая сфера образования: современные научные подходы. Монография. Под ред. Е.В. Бондаревской. — Ростов-на-Дону : «Булат», 2007. — С. 349-407.
4. Кукуев А.И. О становлении образования взрослых в России. [Текст] / А.И. Кукуев // Психология и педагогика. (Рецензируемый журнал) — Таганрог : Из-во ТРТУ, 2006. — № 14 (69). — С. 37-42.
5. Лук'янова Л. Историко-теоретичні аспекти підготовки андрагогів у Польщі / Л. Лук'янова // Професійна порівняльна педагогіка. — № 1 (5), 2013 : наук. журнал / голов. ред. Н. М. Бідюк. — К. — Хмельницький : ХНУ, 2013. — С. 7-15.
6. Сухобская Г.С., Шадрин Т.В. Андрагогическая направленность профессионально-педагогического образования : социокультурные предпосылки [Электронный ресурс] : режим доступа 01.08. 2013 <<http://ext.spb.ru/index.php/2011-03-29-09-03-14/108-custom-person>> Загол. з екрану. — мова рос.
7. Brookfield S. Training educators of adults: the theory and practice of graduate adult / S. Brookfield. — London - New York : Routledge, 1988 — 344 p., с. 12.
8. Global Studies Encyclopedia / [edited by Ph. D., Professor I. I. Mazour, Ph. D., Professor A. N. Chumakov, Ph. D., Professor W. C. Gay Guthrie, James W. Encyclopedia of education. Vol. 4 / James W. Guthrie // Thomson, Gale. — New York, 2003. — 1524 p.
9. Eesmaa I. The adult educator's different roles / I.Eesmaa // The Art of Being an adult Educator: A Handbook for Adult Educators-To-Be. — Copenhagen: Danish School of Education, Aarhus University, 2010. — 62 p.
10. Towards becoming a good adult educator: Recourse Book for Adult Educators: edited by T. Jaager J. Irons // Project «A Good Adult Educator in Europe». — No 114092. — CP. — 2006. — 64 p.
11. UNESCO. General Conference, 19th Session Report. — Nairobi : UNESCO, 1976. — 21 p.
12. Hiemstra R. Lifelong education and personal growth / R. Hiemstra ; ed. A. Monk // The Columbia retirement handbook. — N. Y : Columbia University Press, 1994. — 200 p.

У статті постулюється думка щодо залежності функцій педагогічного персоналу системи освіти дорослих від основних характеристик суспільства. Представлено зміст інтегрально-рольової позиції педагога-андрагога, яка має три складові — предметно-змістову, проєктивно-технологічну та організаційно-діагностувальну, кожна з яких виконує важливі функції.

Ключові слова: педагогічний персонал, андрагог, освіта дорослих, андрагогічна підготовка

В статье постулируется точка зрения о зависимости функций педагогического персонала системы образования взрослых от основных характеристик развития общества. Представлено содержание интегрально-ролевой позиции педагога-андрагога, имеющее три составляющие — предметно-содержательную, проективно-технологическую и организационно-диагностическую, каждая из которых выполняет важные функции.

Ключевые слова: педагогический персонал, андрагог, образование взрослых, андрагогическая подготовка.

In the article there has been analyzed the content of integral-role position of a pedagogue-andragogue which is represented in the foreign scientific literature. The author analyzes the leading roles of a pedagogue-andragogue (teacher, guide, facilitator, trainer) which are actually interrelated and interdependent. In addition, the competences which are necessary for performing these functions have been substantiated.

Keywords: andragog, adult education, andragogical training, teaching staff.

УДК 6(07)

**Т.М. Бербец
м. Умань, Україна**

ЗАГАЛЬНОДИДАКТИЧНІ ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ЗМІСТУ РОБОЧОГО ЗОШИТУ ЯК ЗАСОБУ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ УЧНІВ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

Використання робочих зошитів є одним із сучасних засобів організації навчального процесу в загальноосвітній школі. Учитель трудового навчання під час проєктування уроків може зіштовхнутися з певними труднощами, які пов'язані з тим, що навчально-методичних матеріалів для розробки уроків, зокрема модулів нормативної та варіативної частини програми з трудового навчання для 5-9 класів недостатньо. Тому вчителі зазвичай використовують ті дидактичні матеріали (посібники, збірки планів-конспектів уроків), які пропонуються для широкого кола вчителів-предметників, адаптуючи їх під конкретні умови навчального середовища. З іншого боку, відсутність достатньої кількості навчальної та довідкової літератури для учнів суттєво впливає на організацію та темп навчально-трудоного процесу, що відображається в якості технологічної підготовки школярів. Саме в цьому випадку варіантом вирішення цієї проблеми може стати робочий зошит з трудового навчання, який дозволяє проводити перевірку засвоєння матеріалу, контролювати навчально-інтелектуальну діяльність учнів, а також вивчати новий навчальний матеріал більш різноманітно, що підвищить інтерес школярів. Крім того, робочий зошит надає можливість вчителю уникати технічних помилок учнями, зосереджуючи увагу на змісті виконуваних навчальних завдань.

Саме тому метою нашої статті є визначити цілі, структуру та вимоги до змісту робочих зошитів в процесі організації самостійної творчої навчально-трудоної діяльності учнів основної школи.

До проблеми методичного супроводу розробки робочих зошитів звертали увагу В. Онищук, О. Нільсон, Г. Щукіна, К. Козакова, А. Терещук, С. Дятленко, Н. Преображенська та ін.

У сучасних умовах насиченості змісту та обмеженості в навчальному часі більшість вчителів трудового навчання не мають можливості якісно керувати перебігом навчально-трудоної діяльності учнів. Однак забезпечити успішне поетапне формування розумових процесів неможливо без розробки засобів поопераційного контролю за перебігом цих процесів. Основними джерелами знань педагога про хід засвоєння учнями теоретичних знань, технічних та графічних вмінь є усні та письмові завдання і різного роду контрольні-оціночні роботи. Але усне опитування вимагає значних затрат часу і по відношенню до кожного учня таке опитування носить епізодичний характер. Більш ефективним, на наш погляд, та важливим засобом управління навчально-трудоною діяльністю є завдання, які пропонує робочий зошит. Саме тому робочий зошит набуває широкої популярності серед вчителів, оскільки є ефективним засобом організації самостійної творчої навчальної діяльності школярів.

Практична діяльність учителів трудового навчання доводить, що робочий зошит дозволяє не тільки організувати ефективну самостійну творчу навчальну діяльність учнів, а й сприяє саморозвитку та підвищенню якісних показників навчальних досягнень школярів [2].

Вищезазначене дає нам можливість стверджувати, що застосування робочого зошита учнями в процесі самостійної практичної діяльності на уроці покращує якість освіти, підвищує